

**ზინაფეოდალური ბრძოლა სამცხე-საათაბაგოში
XVI ს-ის 70-იან წლებში და პოლიტიკური ორიენტაცია**

მოკლე შინაარსი

XVI საუკუნე, თავის მდიდარი ისტორიული მოვლენებით, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხანაა საქართველოს ისტორიაში, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება წინა საუკუნეებისაგან. XVI საუკუნე ეს არის ერთის მხრივ ირანისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ შეუპოვარი ბრძოლის ისტორია, მეორე მხრივ კი შიდა „საქართველოების“ ურთიერთდაპირისპირება, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ზოგადად ქართული პოლიტიკის, როგორც საშინაო, ასევე საგარეო კურსის განსაზღვრაში.

გარდა ქართული პოლიტიკური ერთეულების ურთიერთდაპირისპირებისა, ამავე საუკუნეში მიმდინარეობდა შიდაპოლიტიკურ ბრძოლას სამცხე-საათაბაგოში, რომელიც ოცი თვის განმავლობაში გაგრძელდა.

წინამდებარე ნაშრომი, სწორედ XVI საუკუნის 70-იან წლებში სამცხეში მომხდარ შიდაფეოდალურ დაპირისპირებას და, აქედან გამომდინარე, პოლიტიკურ ორიენტაციას ეხება.

გამოქვეყნებული ქართული, უცხოური წყაროებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე დგინდება, რომ ვარაზა შალიკაშვილის მკვლევობისა და სამცხეში შაჰ-თამაზის ლაშქრობის შედეგად აჭარას თავშეფარებულმა ათაბაგის სახლის წევრებმა ოსმალეების თანხმობით მაინც მოახერხეს ათაბაგის ტახტის დაკავება. მიუხედავად ამისა, შაჰ-თამაზის სიკვდილის შემდეგ სამცხის პოლიტიკური მესვეურებისთვის პროირანული პოლიტიკური ორიენტაცია დღის წესრიგიდან არ მოხსნილა, რაც ნათლად გამოჩნდა სამცხეში შიდაფეოდალური დაპირისპირების დროს, როდესაც ათაბაგის სახლმა რამდენიმე ელჩობა განახორციელა შაჰის კარზე. ირან-ოსმალეთის ახალი ომის დაწყებისა და ოსმალეთის მძლავრობის შედეგად ათაბაგის სახლი იძულებული გახდა პროთურქული ორიენტაცია აეღო, რასაც მოვლენათა განვითარების შედეგად მოჰყვა პროირანულით ჩანაცვლება.

საკვანძო სიტყვები: სამცხე-საათაბაგო, ქართლი, ირანი, ოს-მაღეთი, დედისიმედი, მანუჩარი, ყვარყვარე, შაჰ-თამაზი, სულ-თანი, ვარაზა შალიკაშვილი

Roman Gogolauri

INTER FEUDAL BATTLE IN SAMTSKHE-SAATABAGO IN XVI^S 70TH YEARS AND POLITICAL ORIENTATION

Abstract

XVI century rich with its historical movements and one of the most important epochs in the history of Georgia and it completely differs from previous centuries. XVI century is the period of from the one side great battles with Iran and Ottomans, and on the other side it is the battle between Georgians and this play bad role in the Georgian Politics as in inside the country as outside the country, on the defining of international course of the country.

Beside the fact of controversy of Georgian nations, in this century it was inside battles in Samtskhe-Saatabago which last twenty months.

Our article is dedicated to the processes taken place in XVI century's 70th year in Samtskhe during inter feudal controversy and we focus on the parallel processes of political orientations.

According the critical analyses of Georgian and foreign sources and special literature we confirm that after murdering VarazaShalikashvili and Shah Tamazinvasionof Saatabago, family members of Atabagi home, still were able to conquer the throne of Atabagians. In spite of the fact after death of Shah Tamaz the leader of Samtskhe;s political parties pro Iran orientation still was actual. The confirmation of this idea is the fact of the controversy of inter feudal time. Atabagi's family sent several ambassadors to the shah. After starting Iran Ottomans new battle the influence of Ottomans gathered and as a result Atabag's family had to change the political orientation from Iran to Turkey.

Key Words: Samtskhe-Saatabago, Kartli, Iran, Ottomans, Dedisimedi, Manuchari, Kvarqvare, Shah Tamaz, Sultan, Varaza Shalikashvili

შესავალი. XVI საუკუნე, თავის მდიდარი ისტორიული მოვლენებით, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხანაა საქართველოს ისტორიაში, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება წინა საუკუნეებისაგან. XVI საუკუნე ეს არის ერთის მხრივ ირანისა და

ოსმალეთის წინააღმდეგ შეუპოვარი ბრძოლის ისტორია, მეორე მხრივ კი შიდა „საქართველოების“ ურთიერთდაპირისპირება, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ზოგადად ქართული პოლიტიკის, როგორც საშინაო, ასევე საგარეო კურსის განსაზღვრაში.

გარდა ქართული პოლიტიკური ერთეულების ურთიერთდაპირისპირებისა, ამავე საუკუნეში მიმდინარეობდა შიდაპოლიტიკურ ბრძოლას სამცხე-საათაბაგოში, რომელიც ოცი თვის განმავლობაში გაგრძელდა.

მიზანი. წინამდებარე ნაშრომი, სწორედ XVI საუკუნის 70-იან წლებში სამცხეში მომხდარ შიდაფეოდალურ დაპირისპირებას და, აქედან გამომდინარე, პოლიტიკურ ორიენტაციას ეხება.

მსჯელობა. ვიდრე უშუალოდ კონკრეტულ საკითხზე გადავიდოდეთ, აღვნიშნავთ, რომ XVI საუკუნის შუა ხანებში სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკურმა მესვეურებმა საგარეო ვექტორი ორჯერ შეცვალეს. პირველად 1545 წელს სოხოსტის ბრძოლის დროს, როდესაც ჯერ კიდევ „უგვირგვინო“ ქაიხოსრო ოსმალთა მხარეზე მოქმედებდა, რასაც ვახუშტი ბატონიშვილიც ადასტურებს. ამის შედეგად ქაიხოსრომ, რომელსაც მხარში ედგა დიდი მესხი ფეოდალი ოთარ შალიკაშვილი, ათაბაგის გვირგვინი მოირგო თავზე. ამასთანავე ოსმალეთისთვის, რომლის იმპერიაც ამ დროს უკვე სამ კონტინენტზე იყო დაფუძნებული, უცნობი არ უნდა ყოფილიყო ზოგადად საქართველოს, კერძოდ კი სამცხე-საათაბაგოს გეოსტრატეგიული მდებარეობა, რომელიც აღმოსავლეთში მისი მთავარი მეტოქის - ირანისკენ მიმავალ გზას აკონტროლებდა. მკვლევარ გ. ტივაძის შენიშვნით: „...ირანთან მომავალი ბრძოლა ოსმალეთისთვის წარმატებით ჩატარდებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამიერკავკასია და განსაკუთრებით კი მასში შემავალი კარი - სამცხე-საათაბაგო, ოსმალეთის სრულ მორჩილებაში იქნებოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ოსმალთა კომუნიკაციები ზურგიდან განადგურდებოდა და, ამდენად, სამცხე-საათაბაგოში დამოუკიდებელი ქართული მართვა-გამგეობის არსებობა ოსმალთათვის დიდ საშიშროებას ჰქმნიდა (ტივაძე, 1947:136). ამავე დროს, 1548 წელს ოსმალეთმა დიდი ლაშქრობა მოაწყო აღმოსავლეთში და თავრიზი დაიკავა. სულთნის ჯარი ირანის სიდრემში შეიჭრა და დროებით დაიკავა ისპაჰანი. ასეთ ვითარებაში ოსმალებმა ნელ-ნელა დაიწყეს საათაბაგოს ცალკეუ-

ლი მხარეების უშუალო დაქვემდებარება. 1550 წელს ოსმალებმა ტაო დაიკავეს, 1553 წელს არტანუჯი დაიპყრეს და არსიანამდის დაიკავეს სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიები. ამასთანავე, ჯავახეთის გავლენიანმა თავადებმა ვახუშტი დიასამიძის და ამონის? მეთაურობით დაიწყეს ბრძოლა ათაბაგის წინააღმდეგ და კავშირი დაამყარეს ქართლის მეფე ლუარსაბთან. მათ დაიკავეს ვარძია, ვანის ქვაბები, ასევე მათი მომხრეების ხელში აღმოჩნდა თმოგვის, ასპინძისა და ვარნეთის ციხეები. შექმნილ სიტუაციაში ქაიხოსრო ათაბაგმა კურსი ირანისაკენ აიღო და შაჰ-თამაზს დახმარება სთხოვა. შაჰმაც არ დააყოვნა და ორჯერ 1551 და 1554 წელს სამცხესა და ქართლში ილაშქრა. ათაბაგისა და შაჰ-თამაზის ურთიერთობა განმტკიცდა მათი დამოყვრებითაც. შაჰმა ათაბაგს ცოლად სთხოვა მისი ქალიშვილი. რახან მას თავისი არ ჰყავდა „...და ენათესავებოდა ოთარი შალიკაშვილი ათაბაგსა, ამისთვს ნებაყოფლობით გამოართვა ქალი და ნათესავად თვსად გაუგზავნა ყაენს და ყაენმა შეირთო ცოლად (ქართლის ცხოვრება, 1959: 364).

ქაიხოსრო ათაბაგის პროირანულმა ორიენტაციამ ოსმალეთი კიდევ უფრო გააღიზიანა და მათ ტაოს შემდეგ შავშეთი და კლარჯეთიც დაიპყრეს. ჯერი სამცხეზე მიდგა. ოსმალთა მთავრობისაგან შეწუხებულმა ათაბაგმა დახმარებისათვის კვლავ ირანის შაჰს მიმართა და ყაზვინს გაემგზავრა. შაჰისაგან დახმარების მიღებამდე ქაიხოსრო იქვე ყაზვინში 1573 წელს გარდაიცვალა. მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ დედისიმედი მონაზვნად აღიკვეცა დებორას სახელით (შარაშიძე, 1961: 44). ათაბაგის ტახტი დაიკავა დედისიმედის უფროსმა შვილმა ყვარყვარემ, მაგრამ ვინაიდან იგი გამოუცდელი იყო, დედისიმედი კვლავ დაუბრუნდა პოლიტიკურ ცხოვრებას. თავდაპირველად ის სამთავროს განაგებდა ვარაზა შალიკაშვილთან ერთად. ვახუშტი ბატონიშვილი ამ ფაქტს ასე გადმოგვცემს: „დაჯდა ყუარყუარე ათაბაგად ძე ქაიხოსროსი და ათაბაგობდა. არამედ დედისიმედი, დედა მისი, იყო პირველ და აწცა და ვარაზა ოთარ შალიკაშვილის ძე მოქმედნი ყოვლისავე“ (ვახუშტი, 1979: 718). ვარაზას მამა ოთარ შალიკაშვილი სამცხის დიდი ფეოდალი, ათაბაგების სახლის ნათესავი და დედისიმედის მეუღლის ათაბაგ ქაიხოსრო II-ის უახლოესი თანამებრძოლი იყო. დედისიმედი წარმოშობით მუხრანბატონის ბაგრატის ქალიშვილი იყო. დედისიმედს ოთხი ძმა ჰყავდა - ერეკლე, არჩილი, აშოთანი და ვახტანგი. მათგან ერეკლე დე-

დღისიმედის თანამებრძოლი იყო შინაფეოდალური ომის დროს. ბერი ეგნატაშვილი და ვახუშტი ბატონიშვილი დედისიმედს უარყოფითად ახასიათებენ. ბერი ეგნატაშვილის შეფასებით დედისიმედი „იყო უტკუო და უმეცარი, გლისპი და ღმრთის უშიშარი ქალი“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 370). ვახუშტის ცნობით „რამეთუ ესე დედისიმედი იყო ამაყი, გლისპი, მრისხანე და გაუსინჯავი“ (ვახუშტი, 1973: 719). მკვლარი გ. ტივაძე არ ეთანხმება ზემოხსენებული ავტორების ასეთ შეფასებას და მას ტენდენციურს უწოდებს. „დედისიმედის საქმიანობის განხილვა გვიჩვენებს, დედისიმედი ენერგიული, მოხერხებული და სწორი პოლიტიკური აღლოს მქონე პიროვნება ყოფილა. დედისიმედის ზემოთხსენებული დახასიათება, როგორც „ქართლის ცხოვრებისა“, ისე სხვებისა იმდენად იდენტურია, რომ ცხადი ხდება ყველა მათგანის ერთი წყაროდან მომდინარეობა და ტენდენციური ხასიათი“ (ტივაძე, 1947: 142). მისივე აზრით „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ნაწილის პირველწყარო, ეგრეთ წოდებული „მესხური დავითნის“ ქრონიკა სრულებითაც არ იძლევა დედისიმედის ამგვარ დახასიათებას. ჩანს ამ ნაწილის გადმოტანმა „ქართლის ცხოვრებაში“ მე-16 საუკუნის ისტორიულ ქრონიკას თავისი შეხედულებები დაურთო, ხოლო ვახუშტიმ იგი უნებლიეთ გაიმეორა (ტივაძე, 1947: 142-143). შემდეგ მკვლევარი ეხება „მესხური დავითნის“ ქრონიკას და წერს, რომ „ლოგიკურადაც დაუშვებელი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ დედისიმედის ასეთი უარყოფითი დახასიათება მოცემული ყოფილიყო ქრონიკის ავტორის მიერ, ვინაიდან, როგორც ეს საფუძლიანად დაგვიტკიცა ე. თაყაიშვილმა, „მესხური დავითნის“ ქრონიკის ავტორი უნდა ყოფილიყო ათაბაგ ქაიხოსროს ოჯახის ერთ-ერთი წევრთაგანი და, მაშასადამე, ოფიციალური პირიც, რომელსაც ათაბაგობის ფაქტიური ძალაუფლების მატარებლის დედისიმედის ასეთი უარყოფითი დახასიათების მიცემა არ შეეძლო იმ შემთხვევაშიც კი, თუნდაც ეს გამომდინარე ყოფილიყო „მწარე სინამდვილიდან“ (ტივაძე, 1947: 143).

გ. ტივაძის ეს მოსაზრება გასაზიარებელია ამ შემთხვევაში, ვინაიდან დღეს ჩვენს ხელთ არსებული „მესხური დავითნის“ ქრონიკაში, რომელიც 12 ხელნაწერ გვერდს მოიცავს და 26 წლის ამბებია მოთხრობილი, დედისიმედის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება არ შეინიშნება. მაგრამ, გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება, კერძოდ ის ფაქტი, რომ ვახუშტი ბატონიშვილი, როდესაც მოსკოვში თავის ნაშრომს „აღწერა

სამეფოსა საქართველოსა“ წერდა, მას ხელთ ჰქონია სამცხე-საათაბაგოს ისტორიის ხუთი ტომი და აქედან სარგებლობდა. დასაშვებად მიგვაჩნია ის, რომ მომდევნო თავებში ყოფილიყო დედისიმედის მიმართ უარყოფითი დახასიათება და აქედან მომდინარეობდეს ყოველივე ის, რაც ბერი ეგნატაშვილს და ვახუშტი ბატონიშვილს აქვთ დაფიქსირებული დედისიმედის მიმართ. ყოველივე ეს კი მუდგენდება დედისიმედის მიერ ოთარ შალიკაშვილის ვაჟის - ვარაზის მკვლელობასთან დაკავშირებით. ეს ამბავი უფრო დეტალურად აღწერილი აქვს ბერი ეგნატაშვილს. 1574 წელს გარდაიცვალა კახეთის მეფე ლევანი. ტახტი დაიკავა ალექსანდრემ, რომელსაც სულ ცოტა ხანში ვაჟი ერეკლე შემოსწერა და სტამბოლში გაექცა. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით ეს მომხდარა იმავე 1574 წელს. სპარსეთის შაჰმა ერეკლეს ასეთი მოქმედება ზოგადად კახეთის სამეფოს განდგომად შეაფასა, მის დასასჯელად გამოემართა და ყარაბაღში დადგა. კახეთის სამეფოს სახლთუხუცესმა ოთარ ჩოლოყაშვილმა მეფეს აღუთქვა, რომ კახეთს შაჰის რისხვას ააცილებდა. ვინაიდან მან იცოდა, რომ გარდაცვლილ ქაიხოსროს მცირეწლოვანი შვილები დარჩნენ, სამთავროს კი მისი ქვრივი განაგებდა. ვინაიდან დედისიმედი იყო „ულთო, გლისპი ქალი“, ჩოლოყაშვილმა სცადა მასზე ზემოქმედება მოეხდინა და დედისიმედთან კაცი გაგზავნა წერილით, სადაც ეწერა: „ვარაზას შაჰთამაზ ყაენი მანდ მოჰყავსო, ნებავს ამოწვევტა სამცხისო და ძისი შენისაო მანუჩარის სიკვდილიო და მრავალგზით მოგაყივნა ქვეყანა ხედათ და თვითონ უნდა ეგ ქვეყანა დაიჭიროსო და მანდ გაბატონდესო. და დაიჭირე ვარაზა, მოჰკაღ და მერმე შაჰ-თამაზ ყაენი ველარ მოვა და გაბრუნდება და წავა და მორჩება ქვეყანაო“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 370). როგორც ტექსტიდან ჩანს, დედისიმედსა და ვარაზას შორის არცთუ კეთილგანწყობა სუფევდა და ამის შესახებ კახეთის სამეფოშიც სცოდნიათ. დედისიმედმა დაიჯერა ყოველივე ეს და ვარაზა მოაკვლევინა. როგორც კი შეიტყო შაჰ-თამაზმა ვარაზას სიკვდილი, დატოვა კახეთი „...და შევიდა სამცხეს და მოაოჯრა და ამოსწვევტა სამცხე და მრავალი ბოროტი შეამთხვა და შემდგომად ამისსა შემოიქცა და წარმოვიდა“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 371).

ჩვენ აქ აღარ შევუდგებით დედისიმედის მოღვაწეობის შეფასებას, ვინაიდან იგი სცილდება ჩვენი კვლევის სფეროს, მაგრამ დავსძენთ, რომ დედისიმედის ხასიათმა და ქმედებებმა

ხელი შეუწყო სამოქალაქო დაპირსპირებას სამცხეში. რაც შეეხება დედისიმედის მოღვაწეობას სამცხეში, მასზე საინტერესო სტატია გამოქვეყნებული აქვს მკვლევარ ელდარ მაძის-თვალიშილს „პატრონობდა დედისიმედი სამცხეს“ (XVI ს-ის სამცხე-საათაბაგოს ისტორიიდან) (ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, IX თბ., 2009).

როგორც ბერი ეგნატაშვილი და ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავენ, ამ ამბების შემდეგ გარკვეული კონსენსუსი მომხდარა ირანსა და ოსმალეთს შორის. კერძოდ, აქ საუბარია ტერიტორიულ გადანაწილებაზე. „მაშინ გაუგზავნა კაცი სულტანსა ოსმალისასა და მიუწერა ესრეთ: „ვეოთ მშვიდობა ურთიერთას, რამეთუ სჯულითა ვართ მოსავნი მაჰმადისანი“, რამეთუ მაშინ ბრძოლა იყო მათ შორის. უსმინა სულტანმან და შერიგდნენ. მაშინ განაგეს ქვეყანანი და დარჩა სულტანს იმერეთი, ოდიში, გურია, ზემო ქართლი საზღვრამდე ქართლისა... ხოლო შაჰ-თამაზს დაუგდო ქართლი, კახეთი, ერევანი... და მშვიდობა ჰყვეს ურთიერთას...“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 371). მოყვანილი ტექსტიდან კარგად ჩანს, რომ მთელი სამცხე-საათაბაგო (ზემო ქართლი) „საზღვრამდე ქართლისა“ ოსმალეთს დარჩა, რაც პრინციპულად ეწინააღმდეგება ამასიის (1555 წ.) ზავის პირობებს. ამ ზავის თანახმად სამცხე-საათაბაგო ირან-ოსმალეთმა თანაბრად გაიყვეს. ჩვენთვის საინტერესო მხარე სამცხე ამ შემთხვევაში ირანის გავლენის სფეროში მოექცა. ბოლო მოლაპარაკების დროს კი ეს მხარეც ოსმალეთს ერგო. ფაქტობრივად, ეს მოასწავებდა ამისიის ზავის ანუღირებას, რაც საეჭვოდ გვეჩვენება. მაგრამ, თუ მოვლენებს გავუსწრებთ და სამცხეში მიმდინარე შინაფეოდალურ დაპირსპირებას გავანალიზებთ, ამ დროისათვის სამცხეში არსად გვეხვება ირანული გარნიზონი, რაც მხარს უნდა უჭერდეს ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებას.

შაჰ-თამაზის სამცხეში ლაშქრობის დროს დედისიმედმა და მის შვილებმა თავი აჭარას შეაფარეს, ხოლო შაჰ-თამაზის უკან გაბრუნების შემდეგ „დედისიმედი და ძენი მისნი მოვიდნენ და დაიპყრეს კუალად სამცხე“ (ვახუშტი, 1973:719). არც ვახუშტი ბატონიშვილს და არც ბერი ეგნატაშვილს იმის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოეპოვება, თუ როგორ მოახერხა დედისიმედმა ყვარყვარეს ათაბაგად აღდგენა. ვფიქრობთ, ეს უნდა მომხდარიყო ოსმალელებთან მორიგების შედეგად. პროირანული ფეოდალის და შაჰ-თამაზის ცოლისძმის მოკვლა დედის-

იმედის მიერ ნოყიერ ნიადაგს ჰქმნიდა ოსმალეთ-სამცხის ურთიერთობის გასაუმჯობესებლად. ეს ფაქტი იმაზეც უნდა მიუთითებდეს, რომ სამცხემ საგარეო ორიენტაცია კვლავ ერთხელ შეცვალა შექმნილ ისტორიულ-პოლიტიკურ სიტუაციაში.

1576 წლის 15 მაისს გარდაიცვალა შაჰ-თამაზი. 22 მაისს შაჰ-თამაზის დატყვევებული ვაჟი ისმაილი აღამუთის ტახტიდან?? გამოიყვანეს და ყაზვინის გზას გაუყვნეს. მართალია მისი სამეფო ტახტზე ხელდასმა მოგვიანებით 17 აგვისტოს შედგა, მაგრამ ეს იყო საშინლად სისხლიანი გამეფება. მან პირველ რიგში უმცროსი ძმები დახოცა, შემდეგ ყველა ხანი და სულტანი, ვინც მის კონკურენტ ჰყიდარ-მირზას უჭერდა მხარს, არც ერთი ცოცხალი არ დატოვა (მამისთვალიშვილი, 1977: 114).

სამცხეში შიდაფეოდალური დაპირისპირების მიზეზს არც ბერი ევნატაშვილი და არც „მესხური დავითნის“ ქრონიკის ავტორი არ ასახელებენ. საომარი ოპერაციების დაწყებას კი ორივე წყარო ერთიანად იწვებს.

ცოტა განსხვავებულია ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. აქ აღნიშნულია, რომ ირანელთა ფავორიტმა ვარაზა შალიკაშვილის შვილმა კოკოლამ ოსმალეთის სულთანთან დაიწყო ურთიერთობის დალაგება. „არამედ ვარაზას ძემან კოკოლამ და ვიეთთამე მესხთა უწყეს ზრახუა ხონთქარსა“ (ვახუშტი, 1973: 719).

„ამ ამბის შეტყობის შემდეგ მანუჩარი, ყვარყვარე და მათი ბიძაშვილი მუხრანბატონი ერეკლე წამოვიდნენ, მივიდნენ მგელ-ციხეს და იქიდან ირანში, ყაენთან დესპანის გასაგზავნად, თავისი უცოდველობის დასამტკიცებლად და პატიების სათხოვნელად (ვახუშტი, 1973: 719). როგორც ჩანს, მათ უკვე იცოდნენ ირანში ხელისუფლების ცვლილება და სცადეს ახალ შაჰთან ურთიერთობის მოგვარება. ჩანს სამცხის პოლიტიკური მესვეურებისათვის პროთურქული ორიენტაცია მაინცდამაინც არ იყო მისაღები და სცადეს მისი გადახედვა. დედის-იმედის ვაჟებს თან ახლდა სამოცამდე შეიარაღებული პირი. ოლაღის ქვაბებიდან იასონ ბედიანისშვილმა ამის შესახებ აცნობა კოკოლა შალიკაშვილს, მის ძმას ლაშქარას და მის ბიძას გუგარქს. მათ გარს შემოიკრიბეს ელია დიასამიძის შვილი ავთანდილი, მისი ძმა შერმაზანი, ამატაკ და აბდუყაფარ ამატაკისშვილები, მათი ძმისშვილი როსტომ და ამატაკის ვაჟი სეხნია. მათ ხუთასამდე კაცი შემოიკრიბეს და ბატონიშვილ-

ბის წინააღმდეგ დაიძრნენ. ამ ამბის მოწმე ჯარასონ ფანას-კერტელმა უგუბოს მყოფ ყანდულარ დოლენჯის შვილს აცნობა, რომელმაც თავის მხრივ ყვარყვარე და მანუჩარი გააფრთხილა. ისინიც სამწუბის დელიდან აიყარნენ და ოხერას ციხეს შეაფარეს თავი. როდესაც მეამბოხეები სამწუბის დელესთან მივიდნენ, მათ იქ თუხარელების კარავის გარდა არავინ დახვდა. ათაბაგის სახლმა ჯარის შეკრება დაიწყო. ამის შემდეგ ისინი თმოგვს მიუხდნენ და ციხე-ქალაქი აიღეს. იქიდან ზედა თმოგვს ავიდნენ, სადაც მათი დედა დედისიმედ-ყოფილი დებორა იქ მოვიდა. როგორც ჩანს, ქაიხოსრო ათაბაგის გარდაცვალების შემდეგ შემონაზვნებულები ქვრივი დედისიმედი-დებორა კვლავ დაუბრუნდა საერო ცხოვრებას და აქტიურად ჩაერთო ოპოზიციის წინააღმდეგ ბრძოლაში. შემდეგ ბატონიშვილებმა აიღეს ვანის ქვაბები, ოლადის ქვაბები და კარწახს მივიდნენ და დადგნენ. 19 ივლისს ფოსოს მიუხდნენ და გადაწვეს. ბოლოს თეთრ-ციხის გარშემო ალბუტი და კამაროანი მოაოხრეს და შაჰთან ელჩი გაგზავნეს (შარაშიძე, 1961:44). 28 ივლისს შაბათ დღეს შალიკაშვილებმა მათი ნაქონები ოთის ციხე კვლავ დაიბრუნეს. ამასობაში ოსმალებიც შემოიჭრნენ სამცხის ტერიტორიაზე. ბატონიშვილებმა მათ წინააღმდეგ გაილაშქრეს მეგელციხეს, შერმანიანთ წყაროზე დადგნენ და ამის შემდეგ აწყურს ჩავიდნენ (შარაშიძე, 1961:45). 31 აგვისტოს ამბოხებულებმა დალატით ვარნეთის ციხე დაიკავეს. 4 სექტემბერს დიასამიძემ დემოთის ციხის ასაღებად აზნაურიშვილები გაგზავნა, მაგრამ უშედეგოდ დასრულდა ეს ოპერაცია. პირიქით, ციხისთავმა შალვაშვილმა 17 მომხვედური ტყვედ აიყვანა. 24 ოქტომბერს არჩილ მუხრანბატონი შირაზიდან ყიზვინს მივიდა ცოლშვილიანად. ამავე დროს ათაბაგის მომხრეებმა ფოსო ააოხრეს, შაჰთან ელჩი გაგზავნეს. როგორც ვხედავთ, ათაბაგის სახლის წევრებმა ივლისის შემდეგ უკვე ოქტომბერში მეორე ელჩობა გაგზავნეს შაჰის კარზე. ვფიქრობთ, მათ ირანში შაჰის კარზე ლობისტებიც უნდა ჰყოლოდათ. ასეთებად ჩვენ მიგვაჩნია ჯერ კიდევ 1573 წელს ყაზვინში წასული ათაბაგის სახლის წევრი თვალმშვენიერი და მათივე ბიძა არჩილ მუხრანბატონი. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოებაც, რომ შაჰ-თამაზის მიერ შერისხული პირები, ახლა უკვე შაჰ-ისმაილ II-ის კარზე ამნისტირებულნი უნდა ყოფილიყვნენ.

შიდაფეოდალური დაპირისპირება სამცხეში მომდევნო 1577 წელსაც გაგრძელდა. ამ წლის მარტში კოკოლა შალიკაშვილმა აჩხიის ქვაბები დაიკავა, მაგრამ მანუჩარმა სწრაფად დაიბრუნა ეს ქვაბები, რომელსაც ერეკლე მუხრანბატონი თან ახლდა. ამ ამბების შემდეგ კოკოლას განუდგა ბიძამისი გუგარქი და მანუჩართან მივიდა, თან ქაჯისციხეც გადასცა. შემდეგ გუგარქმა ფიცი გატეხა და კვლავ განუდგა მანუჩარს. ბატონიშვილმა ეს განდგომა ფოსოს დარბევით აღნიშნა. ელჩი გაისტუმრა და უკან მობრუნდა (შარაშიძე, 1961: 45). როგორც ჩანს, იმ წინა ორი ელჩობის შემდეგ ირანში, საპასუხო ელჩიც მოსულა სამცხეში. მაგრამ რაზე იყო საუბარი, ამაზე არც ერთი ქართული წყარო ცნობებს არ გვაძლევს. იმავე წლის სექტემბრის შუა რიცხვებში ათაბაგის მომხრეებმა ქაჯის ციხეზე გაილაშქრეს. 2 ოქტომბერს გუგარქი კვლავ შეურიგდა ჯაყელებს და ველი გადასცა. ამის შემდეგ ჯაყელები გამობრუნდნენ და კოკოლას ხელთ მყოფი ურთის ციხე დაარბიეს, ფოსო აილაფეს, ყაენთა ელჩი გააგზავნეს და მგელციხეს მივიდნენ (შარაშიძე, 1961: 46). აქვე მოვიდნენ მანუჩარი და ყვარყვარე, ხოლო დედისიმედი ახალციხეს წავიდა.

17 დეკემბერს სამცხეს შაჰ-ისმაილ II-ის გარდაცვალების ამბავი მოვიდა. ჯაყელებმა ეს არ დაიჯერეს და ელჩი გაუგზავნეს თვალმშვენიერს. 28 დეკემბერს ირანიდან თვალმშვენიერის ელჩი მოვიდა, რომელმაც დაადასტურა შაჰ-ისმაილის სიკვდილი. იგი 1577 წლის 23 ნოემბერს გარდაიცვალა. 31 დეკემბერს ყვარყვარე და მანუჩარი თმოგვს შემოადგნენ, ხოლო 1578 წლის 5 იანვარს დედისიმედმა და ბექამ ყველის ციხეს ალყა შემოარტყეს. 8 იანვარს ორივე ციხე დაეცა და ჯაყელებმა დაიკავეს. ამ ამბების შემდეგ საომარ ოპერაციაში კოკოლამ სპარსელებიც ჩართო და სარდალი ყარახანი მოიწვია. ისინი ერთად თმოგვზე წავიდნენ, მაგრამ თმოგვი უკვე აღებული დახვდა ჯაყელთაგან. ამის შემდეგ მანუჩარმა კიდევ ერთხელ მორაბია ფოსო და ჯავახეთი და მოკავშირე გუგარქს ქაჯისციხეში ძღვენი გაუგზავნა (შარაშიძე, 1961: 47), დედისიმედმა თმოგვის ციხეში სურსათ-სანოვაგე შეატანინა და იქ დადგა. აქედან თვალმშვენიერთან ყაზვინში ელჩი გაგზავნა, ციხეების დაჭერა და ურუმთა აშლა აცნობა (შარაშიძე, 1961: 47), რაც თავისთავად ირან-ოსმალეთის ახალი ომის დაწყებას ნიშნავდა. გარდა ქართული წყაროსი, აღნიშნული ცნობა დაცული აქვს იტალიელ მოგზაურს ანონიმ ვენეციელს.

1577 წლის ბოლოს სულთანმა მურად III გადაწყვიტა დაეწყო ომი ირანის წინააღმდეგ. 1578 წლის 2 იანვარს მან ჯარის სარდლობა მიანდო ლალა მუსტაფა ფაშას და არზრუმის გზით გალაშქრება უბრძანა. ანონიმი ვენეციელის თქმით, სარდალს დაევალა „შირვანის სამეფო და სპარსელების მეგობარი ქართველების პროვინციები დაეპყრო“ (მამისთვალიშვილი, 1987: 18).

თუ გადავხედავთ ამასიის ზავის შემდგომ პერიოდს, აშკარად დავინახავთ, თუ როგორი წინააღმდეგობები დარჩა ირანსა და ოსმალეთს შორის დაზავების შემდეგაც საქართველოს საკითხთან დაკავშირებით. მართალია, ამ ეტაპზე ორივე დამპყრობელი (ირან-ოსმალეთი) ერთნაირად მიუღებელი იყო, თუმცა ცხადია, რომ თუ ირან-ოსმალეთის მეორე ომის დაწყებამდე ქართლ-კახეთის პოლიტიკოსები ოსმალეთისკენ უფრო იხრებოდნენ, სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკური მესვეურები ისევ ირანისკენ იხრებოდნენ.

ოსმალთა ჯარი საქართველოს ტერიტორიაზე შეიჭრა. „მესხური მატიანეს“ ქრონიკის მიხედვით, პირველი ციხე, რომელიც ოსმალებს საათაბაგოს ტერიტორიაზე შეხვდა, იყო მგელციხე. ციხის მცველებმა როინ და ბერი გოგორიშვილების ხელმძღვანელობით დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს მომხდურთ, მაგრამ ბოლოს მაინც აიღეს. 8 აგვისტოს დაიპყრეს კოკოლა შალიკაშვილის მამულები. ოსმალების ინტერესი შალიკაშვილის მამულებისადმი, როგორც ამას მკვლევარი ე. მამისთვალიშვილი აღნიშნავს „განპირობებული უნდა ყოფილიყო შაჰის კართან მათი სიახლოვით“ (მამისთვალიშვილი, 2009: 190). ამის შემდეგ ოსმალებმა დაიკავეს ვალე, ახჩის ქვაბები, თმოგვი, ხერთვისი, ჩილდირი, ახალქალაქი, ენი-კალი (ახალციხე - რ.გ.).

ყველა ქართული წყარო, „მესხური მატიანე“, ბერი ეგნატაშვილი, ვახუშტი ბატონიშვილი გვაწვდიან ცნობებს, თითქოს 10 აგვისტოს „პატრონი მანუჩარ ქაჯის ციხეს შეეყარა, ვერც ლაშქარის ომსა და ვერც ციხეების აღებას ვერ მოესწრა“ (შარაშიძე, 1961: 48), (ვახუშტი, 1973: 722). სინამდვილეში კი, ამ დროს 10 აგვისტოს ჩილდირის ბრძოლის შემდეგ მანუჩარი უკვე ლალა-მუსტაფა ფაშას ბანაკშია (ნარკვევები, 1973: 128). მანუჩარმა პირველმა გადადგა ნაბიჯი ოსმალებთან მორიგებისაკენ. მას კვალდაკვალ მიჰყვნენ ამილახორიშვილები, ამატაკიშვილები, დიასამიძეები და სხვანი. ე.ი. სამცხე-საათაბაგოს საგარეო ვექტორი კვლავ ოსმალეთის სასარგებლოდ შეიცვალა.

დასკვნა. ამრიგად, ვარაზა შალიკაშვილის მკვლევარობისა და სამცხეში შაჰ-თამაზის ლაშქრობის შედეგად აჭარას თავ-შეფარებულმა ათაბაგის სახლის წევრებმა ოსმალების თანხმობით მაინც მოახერხეს ათაბაგის ტახტის დაკავება. მიუხედავად ამისა, შაჰ-თამაზის სიკვდილის შემდეგ სამცხის პოლიტიკური შესვლურებისთვის პროირანული პოლიტიკური ორიენტაცია დღის წესრიგიდან არ მოხსნილა, რაც ნათლად გამოჩნდა სამცხეში შიდაფეოდალური დაპირისპირების დროს, როდესაც ათაბაგის სახლმა რამდენიმე ელჩობა განახორციელა შაჰის კარზე. ირან-ოსმალეთის ახალი ომის დაწყებისა და ოსმალეთის მძლავრობის შედეგად ათაბაგის სახლი იძულებული გახდა პროთურქული ორიენტაცია აეღო, რასაც მოვლენათა განვითარების შედეგად მოჰყვა პროირანულით ჩანაცვლება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ტივაძე, 1947: ტივაძე გ., სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკური ვითარება XVI საუკუნეში, ჟურნალი „მნათობი“ 10, თბ., 1947.
2. ქართლის ცხოვრება, 1959 - ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1959.
3. შარაშიძე, 1961 - შარაშიძე ქრ., სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.) თბ., 1961.
4. ვახუშტი, 1973 - ვახუშტი ბატონიშვილი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
5. მამისთვალიშვილი, 2009 - ელ. მამისთვალიშვილი, სტატიის სახელწოდება, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, IX თბ., 2009.
6. მამისთვალიშვილი, 1977 - ელ. მამისთვალიშვილი, სტატიის სახელწოდება, „მაცნე“, ისტორიის სერია 4, თბ., 1977.
7. მამისთვალიშვილი, 2009 - ელ. მამისთვალიშვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I (XV-XVI სს.), თბ., 2009.
8. ნარკვევები, 1973 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.